

Slaven Knežević, MA

doktorant Fakulteta političkih nauka
Univerziteta u Banjoj Luci

Očuvanje nacionalnog identiteta i geopolitika

U vremenu kada se svijet ubrzano mijenja pod uticajem globalizacije, digitalizacije i geopolitičkih previranja, pitanje očuvanja nacionalnog identiteta postaje sve značajnije i kompleksnije. Nacionalni identitet predstavlja složen sistem vrijednosti, uvjerenja, tradicija i kulturnih obrazaca koji povezuju pripadnike jedne nacije i daju im osjećaj pripadnosti i kontinuiteta kroz vrijeme. Ovaj kolektivni identitet se često nalazi na raskrsnici između potrebe za očuvanjem autentičnosti i izazova modernog doba koji zahtijevaju prilagođavanje i transformaciju. Geopolitika, kao disciplina koja proučava uticaj geografskih faktora na odnose moći među državama i narodima, igra ključnu ulogu u oblikovanju uslova u kojima se nacionalni identiteti razvijaju, održavaju ili transformišu. Ova dva koncepta, nacionalni identitet i geopolitika, međusobno su isprepletana na mnogo načina i njihova interakcija značajno utiče na sudbinu naroda i država u savremenom svijetu.

Nacionalni identitet nije statična kategorija već dinamičan proces koji se kontinuirano razvija kroz historiju. On obuhvata jezik, religiju, običaje, kolektivno sjećanje, mitove i simbole koji daju osjećaj zajedništva i razlikuju jedan narod od drugog. U bosanskom kontekstu, nacionalni identitet je posebno kompleksan zbog višeslojne historije i kulturološke raznolikosti koja karakteriše ovaj prostor. Vjekovima na raskrsnici civilizacija, Bosna je razvila specifičan kulturni mozaik u kojem se prepliću različiti uticaji - od osmanskog i austrougarskog do jugoslavenskog i savremenog evropskog. Očuvanje nacionalnog identiteta u takvom kontekstu podrazumijeva balansiranje između različitih historijskih nasljeđa i stvaranje kohezivnog osjećaja pripadnosti koji može opstati uprkos unutrašnjim razlikama i vanjskim pritiscima.

Geopolitički faktori značajno utiču na mogućnosti i izazove očuvanja nacionalnog identiteta. Geografski položaj jedne zemlje određuje njene susjede, trgovinske puteve, pristup resursima i strateški značaj u međunarodnim odnosima. Za zemlje poput Bosne i Hercegovine, smještene na razmeđu različitih geopolitičkih interesa, očuvanje nacionalnog identiteta često znači navigaciju između uticaja većih sila i regionalnih aktera. Historijski posmatrano, Balkan je oduvijek bio prostor geopolitičkog nadmetanja velikih sila, što je značajno uticalo na formiranje i transformaciju nacionalnih identiteta naroda koji tu žive. Od Osmanskog carstva i Austrougarske monarhije do savremenih uticaja Evropske unije, Rusije, Turske i Sjedinjenih Američkih Država, vanjski faktori su kontinuirano oblikovali kontekst u kojem se razvijaju nacionalni identiteti na ovim prostorima.

U savremenom svijetu, proces globalizacije donosi nove izazove za očuvanje nacionalnog identiteta. Brz protok informacija, ljudi i kapitala preko državnih granica dovodi do kulturne homogenizacije i potencijalno slabi tradicionalne elemente identiteta. Dominacija globalnih medija, prvenstveno američkih i zapadnoevropskih, često rezultira širenjem univerzalnih kulturnih obrazaca koji mogu potisnuti lokalne specifičnosti. Istovremeno, ekonomska globalizacija kreira nove obrasce zavisnosti i

transformiše tradicionalne ekonomske aktivnosti koje su često bile važan dio nacionalnog identiteta. Za manje zemlje i narode, poput onih na Balkanu, ovi procesi predstavljaju poseban izazov jer njihovi kulturni proizvodi teže nalaze put do globalne publike, dok su lokalna tržišta preplavljena stranim sadržajima.

Međutim, globalizacija ima i svoje paradokse. Uporedo s tendencijama ka homogenizaciji, svjedočimo i suprotnim procesima - jačanju svijesti o važnosti očuvanja kulturne raznolikosti i revitalizaciji lokalnih i nacionalnih identiteta. Kao reakcija na pritiske globalizacije, mnoge zajednice aktivno rade na očuvanju svojih jezika, tradicija i kulturnih praksi. U tom kontekstu, geopolitičke promjene mogu ponekad djelovati kao katalizator za jačanje nacionalnog identiteta. Historijski posmatrano, periodi geopolitičkih kriza i promjena često su bili praćeni intenzivnijim promišljanjem i redefinisanjem nacionalnih identiteta. Primjera radi, raspad Jugoslavije i ratovi koji su uslijedili doveli su do značajnih promjena u načinu na koji narodi bivše zajedničke države definišu svoje nacionalne identitete.

Jezik predstavlja jedan od ključnih elemenata nacionalnog identiteta i često je predmet geopolitičkih sporova. U postjugoslovenskom kontekstu, jezička politika postala je važno političko pitanje, sa različitim interpretacijama historijskih jezičkih razvoja i aktuelnih jezičkih realnosti. Za mnoge narode, očuvanje jezika predstavlja fundamentalno pitanje kulturnog opstanka, posebno u doba globalne dominacije engleskog jezika. Istovremeno, jezici su živi sistemi koji se prirodno mijenjaju i prilagođavaju novim okolnostima, što otvara pitanje kako očuvati jezički identitet bez vještačkog konzerviranja jezika. U bosanskom kontekstu, jezičko pitanje dodatno je komplikovano činjenicom da tri konstitutivna naroda govore vrlo sličnim jezicima, što stvara specifičnu dinamiku između tendencija ka naglašavanju jezičkih razlika s jedne strane i pragmatične jezičke prakse s druge strane.

Religija takođe predstavlja važan element nacionalnog identiteta za mnoge narode, uključujući i one u Bosni i Hercegovini. Historijski gledano, religijske institucije često su odigrale ključnu ulogu u očuvanju nacionalnog identiteta tokom perioda stranog osvajanja ili dominacije. U savremenom kontekstu, odnos između religije i nacionalnog identiteta postaje složeniji. Globalni trendovi sekularizacije i individualizacije religioznosti transformišu tradicionalne obrasce religijskog pripadanja i praktikovanja, dok istovremeno jačaju konzervativne religijske pokrete koji često nastupaju kao zaštitnici tradicionalnih vrijednosti i nacionalnog identiteta. Geopolitički posmatrano, religijske podjele mogu poslužiti kao osnova za geopolitičko pozicioniranje i savezništva, kao što se može vidjeti u odnosima pravoslavnih zemalja s Rusijom ili u povezanosti dijela muslimanskog stanovništva Balkana sa Turskom.

Ekonomski faktori takođe igraju značajnu ulogu u očuvanju nacionalnog identiteta. Ekonomska samostalnost i održivi razvoj stvaraju materijalne preduslove za kulturnu autonomiju i očuvanje kulturnog naslijeđa. S druge strane, ekonomska zavisnost često dovodi do kulturne podređenosti i potiskivanja lokalnih specifičnosti u korist dominantnih kulturnih obrazaca. U uslovima ekonomske globalizacije, male ekonomije poput bosanske suočavaju se s izazovom kako integrirati se u globalne ekonomske tokove bez gubitka ekonomskog suvereniteta i kulturnih specifičnosti. Geopolitički posmatrano, ekonomska saradnja i integracije često imaju duboke posljedice na kulturne odnose i identitetska pitanja, kao što se može vidjeti na primjeru

Evropske unije gdje ekonomsko povezivanje postepeno dovodi i do kulturne konvergencije.

Tehnološke promjene, posebno razvoj interneta i digitalnih medija, stvaraju nove mogućnosti i izazove za očuvanje nacionalnog identiteta. S jedne strane, digitalne tehnologije omogućavaju manjim kulturama da prevaziđu ograničenja tradicionalnih medija i dopru do šire publike. Materijalni troškovi proizvodnje i distribucije kulturnih sadržaja značajno su smanjeni, što omogućava i manjim jezičkim zajednicama da kreiraju i dijele sadržaje na svom jeziku. S druge strane, digitalni prostor dominiran je velikim tehnološkim kompanijama iz nekoliko najrazvijenijih zemalja, što stvara nove oblike kulturne dominacije. Algoritmi društvenih mreža i pretraživača često favorizuju sadržaje na velikim svjetskim jezicima, posebno engleskom, što može dodatno marginalizovati manje jezike i kulture. U geopolitičkom smislu, kontrola nad digitalnim tehnologijama i internetom postaje sve važniji faktor moći koji utiče i na kulturne odnose između država i naroda.

Obrazovni sistem igra ključnu ulogu u očuvanju i prenošenju nacionalnog identiteta novim generacijama. Kroz obrazovanje se prenose jezik, historija, kulturne vrijednosti i kolektivno pamćenje jednog naroda. Međutim, obrazovni sistemi takođe se suočavaju s izazovom kako balansirati između potrebe za očuvanjem nacionalnog identiteta i pripreme mladih za život u globalizovanom svijetu koji zahtijeva interkulturalne kompetencije i poznavanje stranih jezika. U višenacionalnim državama poput Bosne i Hercegovine, obrazovni sistem često je poprište ideoloških i političkih borbi oko interpretacije historije i kulturnog naslijeđa. Geopolitički faktori utiču na obrazovne politike kroz različite mehanizme - od direktnog uticaja međunarodnih organizacija na obrazovne reforme do indirektnih uticaja kroz razmjenu studenata, akademsku saradnju i cirkulaciju obrazovnih materijala.

Migracije predstavljaju još jedan faktor koji značajno utiče na nacionalni identitet u savremenom dobu. Za zemlje porijekla, iseljavanje često znači demografski gubitak koji dugoročno može ugroziti vitalnost jezika i kulture. Istovremeno, dijaspora može igrati važnu ulogu u očuvanju i promociji nacionalnog identiteta u globalnom kontekstu. Za zemlje destinacije, imigracija otvara pitanja integracije i multikulturalizma, kao i potencijalne transformacije nacionalnog identiteta domaće populacije. Geopolitički faktori značajno utiču na migracione tokove - od rata i političke nestabilnosti koji generišu izbjeglice do ekonomskih nejednakosti koje potiču ekonomske migracije. Bosna i Hercegovina, poput mnogih drugih zemalja regiona, suočava se s velikim iseljavanjem stanovništva koje ima značajne demografske, ekonomske i kulturne posljedice.

Nacionalni identitet se često oblikuje kroz odnos prema "drugima" - susjednim narodima, bivšim osvajačima ili dominantnim kulturama. U tom kontekstu, geopolitički odnosi između država mogu značajno uticati na percepciju "drugih" i posljedično na definisanje vlastitog identiteta. Historijski sukobi i savezništva, teritorijalni sporovi i diplomatski odnosi između država često se odražavaju na kolektivno pamćenje i nacionalne narative. U bosanskom kontekstu, složeni odnosi između tri konstitutivna naroda, kao i njihove veze sa susjednim državama, kontinuirano utiču na procese identitetske konstrukcije i rekonstrukcije. Istovremeno, procesi evropskih integracija otvaraju mogućnost za razvoj višeslojnih identiteta gdje nacionalna pripadnost ne isključuje regionalnu i evropsku identifikaciju.

Mediji igraju ključnu ulogu u očuvanju nacionalnog identiteta kroz promociju jezika, kulture i zajedničkih vrijednosti. Međutim, u uslovima globalizacije i koncentracije medijskog vlasništva, nacionalni medijski sistemi suočavaju se s brojnim izazovima. Mali jezici i kulture teško se takmiče s globalnim medijskim korporacijama koje raspolažu neuporedivo većim resursima. Istovremeno, razvoj interneta i društvenih mreža fragmentira medijsku publiku i otežava održavanje zajedničkog komunikacijskog prostora koji je važan za nacionalnu koheziju. Geopolitički faktori utiču na medijske sisteme kroz različite kanale - od direktnog stranog vlasništva nad medijima do indirektnih uticaja kroz finansiranje, oglašavanje i distribuciju medijskih sadržaja.

Savremeni koncept očuvanja nacionalnog identiteta sve više se udaljava od tradicionalnog shvatanja zaštite i konzerviranja "čistog" i "autentičnog" identiteta, jer takav pristup često vodi ka izolaciji i kulturnoj stagnaciji. Umjesto toga, fokus se pomjera ka dinamičkom razumijevanju identiteta koji se kontinuirano razvija kroz interakciju s drugim kulturama i prilagođavanje novim okolnostima, zadržavajući pri tome svoje distinktivne karakteristike. U kontekstu malih naroda i država, uspješno očuvanje nacionalnog identiteta u globalizovanom svijetu podrazumijeva aktivno učešće u međunarodnim kulturnim, ekonomskim i političkim tokovima, uz istovremeno njegovanje vlastitih kulturnih specifičnosti i kreativno reinterpretiranje tradicije u skladu sa savremenim izazovima. Takav pristup zahtijeva balans između otvorenosti prema svijetu i zaštite kulturnog naslijeđa, između individualnih sloboda i kolektivne identifikacije, između univerzalnih vrijednosti ljudskih prava i partikularnih kulturnih praksi.

Na kraju, pitanje očuvanja nacionalnog identiteta u kontekstu savremenih geopolitičkih odnosa ostaje otvoreno i kompleksno. Ono traži kontinuirano promišljanje i prilagođavanje strategija očuvanja identiteta promjenljivim okolnostima globalnog svijeta. U tom procesu, ključni izazov predstavlja pronalaženje ravnoteže između tradicije i inovacije, između autentičnosti i otvorenosti, između lokalne specifičnosti i globalne povezanosti. Za zemlje poput Bosne i Hercegovine, sa složenom historijom i multikulturnim karakterom, taj izazov je posebno značajan ali i potencijalno obogaćujući jer omogućava razvoj fleksibilnijih i inkluzivnijih koncepata nacionalnog identiteta koji mogu poslužiti kao osnova za stabilan i prosperitetan razvoj u budućnosti. U konačnici, uspješno očuvanje nacionalnog identiteta ne mjeri se rigidnim pridržavanjem tradicije već sposobnošću transformacije i adaptacije koja omogućava kulturni kontinuitet u promjenljivim uslovima savremenog svijeta.